

शोध

बाहेरचे प्रदेश संकुचित होत आहेत
तसतसा आतल्या अज्ञात प्रदेशांचा
शोध लागत आहे मला
माझी मीच किती अनोळखी होते स्वतःला!

माहीत नव्हते मला माझे बळ, माझी दुर्बलता,
सतत मला वेढून बसलेली माझी भीरूता,
माझे माझ्याशी असलेले भांडण,
माझ्या निकट सहवासातलेही माझे एकाकीपण,
काहीच उमगत नव्हते यांतले
होते केवळ असह्य घुसमटणे एका अथांगातले...

आता आतल्या आत मी आहे उलगडत,
क्षणोक्षणी विस्तार पावत,
पोहोचते आहे जाऊन
माझ्याच अंतरंगाच्या कोनाकोपऱ्यापर्यंत,

मी चकित होत आहे, रिक्तमित होत आहे,
दुखावत आहे आणि सुखावतही.

शान्ता शेळके
(जन्मजाह्नवी)

ह्या कवितेवर काहीही लिहीणं फार कठीण आहे. आपल्यापैकी
प्रत्येक जण हा अनुभव घेतोच. वेगळ्या परिस्थितीत आपली
वागणूक इतकी वेगळी असते की आपण थक्क होतो.
त्याचप्रमाणे आपले निकटचे आप्तदेखील असाच धक्का

आपल्याला देतात आणि तोंडून उद्गार बाहेर पडतात, "वाटलं नव्हतं हो तो / ती असे वागतील म्हणून."

शान्ताबाईंनी लिहिल्याप्रमाणे बाहेरचे प्रदेश संकुचित होऊ लागतात आणि मनातल्या नवीन प्रदेशांचा आपल्याला शोध लागायला सुरुवात होते.

आपल्याला लहानपणापासूनच शिकवण अशी असते की चार लोकांनी वाखाणवे असे वागणे श्रेयस्कर. त्यामुळे आपले विचार, आचार हे खूप वेळा बाहेरच्या जगावर अवलंबून असतात.

माझ्या भाच्याने लहानपणी मला कोड्यात टाकणारा प्रश्न विचारला होता त्याचे उत्तर मला कधीच सापडलेले नाहीये. तो म्हणाला, "सगळे लोक मला शहाण्यासारखा वाग असेच का सांगतात? कोणीच मला थोडासा वेड्यासारखा वागलास तरी चालेल असे का म्हणत नाही?"

त्यामुळे इतरांच्या मतानुसार आपली वागणूक घडत जाते आणि त्यात काही फारसे वावगेही नसते. न कळत्या वयात आपल्या हितचिन्तकांच्या सल्ल्याने वागणेच हितावह असते.

मग मोठे व्हायला लागल्यानंतर, आपली मते बनवायला सुरुवात होते. बाहेरच्या लोकांचा प्रभाव कमी होऊ लागतो आणि आपला स्वतःचा शोध सुरू होतो.

ह्या दोन्ही अवस्थांच्या मधील परिस्थिती मात्र चमत्कारिक असते. आपल्या मनाचा थांग लागत नसतो पण गतानुगतिकाप्रमाणे वागण्याचा तर त्रास होत असतो. कधीकधी अगदी एकटे पडल्यासारखे होते तर कधी स्वतःच्या विचारांचा त्रागा वाटायला लागतो.

आपल्या स्वतःच्याच बाबतीत "हत्ती आणि आंधळ्यांसारखीच आपली स्थिती असते." असं म्हणणे अतिशयोक्तिचे ठरू नये. "कधी येतसे क्षुद्रता कस्पटाची, कधी वाढता वाढता व्योम व्यापी, कधी धावतो विश्व चुंबावयाला, कधी स्वहस्तेच आपणास शापी" असे आपल्याच व्यक्तिमत्त्वाचे वेगवेगळे पैलू वेगवेगळ्या वेळी समोर येतात.

कसोटीच्या क्षणी आपल्याला अतोनात बळ येते तर कधीतरी आपल्यातील भयगंड आपला कब्जा घेतो. अशा वागणुकीचे कधी आश्चर्य वाटते तर कधी दुःख तर कधीतरी शरमसुद्धा. मग परत शोध सुरू होतो आपला आपल्याच बाबतीत.

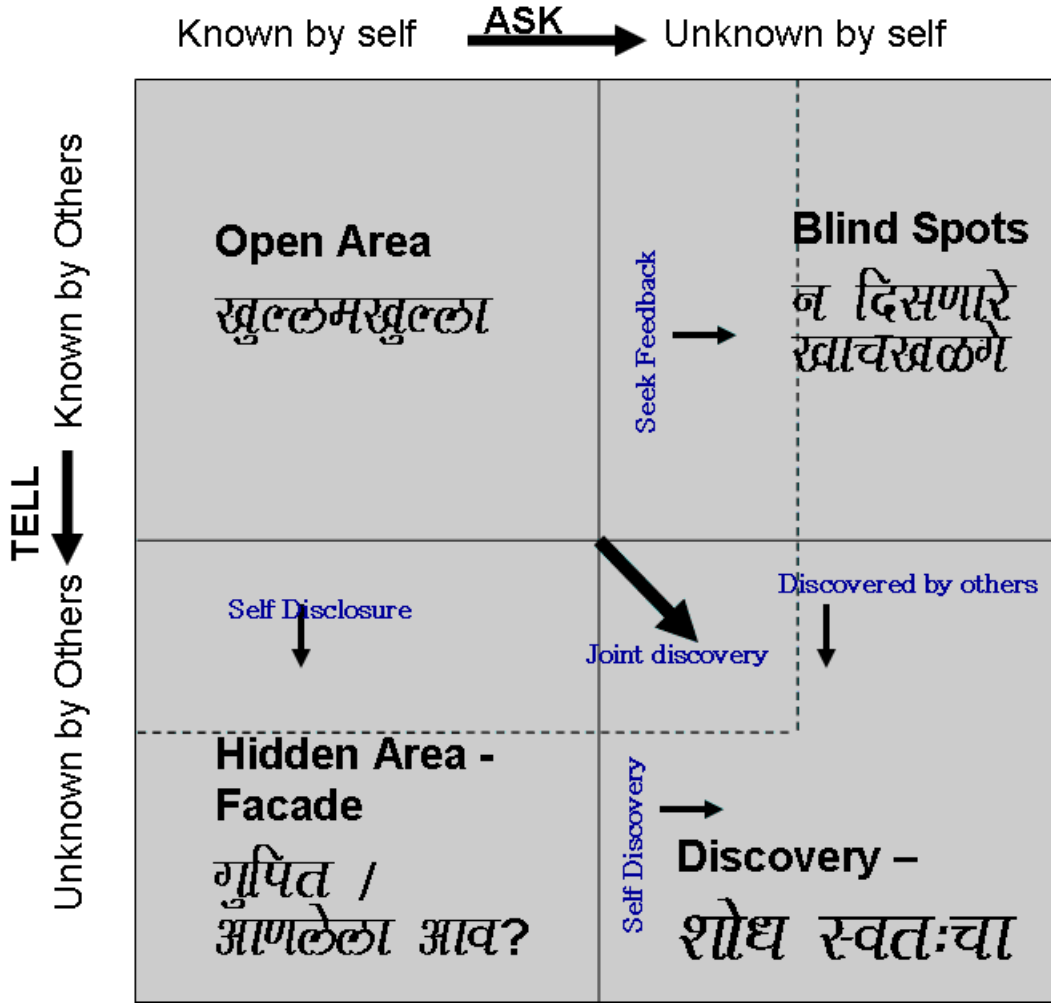
हल्लीच्या management theories मध्ये communication (परस्पर संवाद) ही अत्यावश्यक गोष्ट समजली जाते आणि उच्च पातळीवरचे अधिकारी याकरता खास प्रशिक्षण घेतात. १९५५ मध्ये Joseph Lutz, Harry Ingham ह्या दोन cognitive psychology मधील तज्ञांनी आपली आपल्याला अधिक चांगली ओळख व्हावी याकरता एक पद्धत सुचविली. त्यांच्या इंग्रजी आद्याक्षरांची जोड घालून त्या पद्धतीला आता जोहारी खिडकी (Johari Window) असे म्हणतात.

ह्या खिडकीची चार तावदाने असतात आणि ती चारही तावदाने जेव्हा एकरूप होतात तेव्हा माणसाचा स्वतःबद्दलचा शोध पूर्ण झाला असे मानतात.

ही तावदाने कुठली आणि हा शोध कसा करावा हे थोडक्यात सांगण्याचा प्रयत्न करतो.

पहिले तावदान म्हणजे आपल्या बाबतीतल्या ज्या गोष्टी सर्व जगाला माहिती असतात, दुसरे तावदान म्हणजे आपल्या बाबतीतल्या ज्या गोष्टी इतरांना माहिती असतात, जाणवलेल्या

असतात पण आपल्याला त्यांची जाणीवच नसते अशा. तिसरे तावदान म्हणजे आपल्याबाबतीतील ज्या गोष्टी आपल्याला माहित असतात पण इतरांना त्याची माहिती देऊ इच्छित नसतो आणि चौथे तावदान म्हणजे अशा गोष्टी ज्या ना आपल्याला ठावूक असतात ना इतरांच्या लक्षात आलेल्या असतात, जणू काही आपल्या व्यक्तित्वाचा आपल्याला लागणारा शोधच.

विविध मार्गांनी आपले Open Area चे तावदान विस्तारत गेले की आपल्याशी संवाद साधायला इतरांना सुकर जाते. शेवटी जेव्हा आपला Open Area हा संपूर्ण चौकोन व्यापतो तेव्हा आत एक आणि बाहेर एक असे काहीच रहात नाही. मग आपण

आपल्यालाच नव्हे तर सर्व जगच आपल्याला उघडपणे जाणून घेऊ शकते.

थोडक्यात सांगायचे तर आपण जितके अधिक मनमोकळे, पारदर्शी आणि consistent वागायला लागू तितका इतरांबरोबरचा आपला संवाद सुखकर होतो.

विचार करा, हे शक्य आहे का? कसे सांगाल आपल्या मुलांना - शाळेत असतांना अभ्यासाच्या पुस्तकाच्या आत दडवून वाचलेल्या "त्या" पुस्तकांबद्दल किंवा कॉलेजात लेक्चर बंक करून पाहिलेल्या पिक्चरबद्दल? इतरांकडून feedback घेणे म्हणायला सोपे आहे पण विचार करा, एखादी नवीन सून सासूला feedback विचारायला लागली तर संवाद कसा होईल याचा!!

हे सर्व पाश्चात्य विचारसरणीत फिट बसत असेल पण शान्ताबाईंच्या मनात काहीतरी वेगळेच असावे.

त्यांचा भर आहे तो आपण स्वतःच आतल्या आत आपला उलगडा करण्यावर.

आपलाच उलगडा करायला आपल्याशिवाय चांगली व्यक्ति कोणती? हा उलगडा करायला आणि त्यातून निघालेले निष्कर्ष स्वीकारायला मात्र फार मोठे धैर्य लागते आणि माझ्यासारख्या सामान्याला ते शक्य नाही.

मग परत सुरू होते तेच चक्र. ओढूनताणून आणलेला आव, लोकांच्या आपल्याबाबतीतल्या टिप्पणीकडे जाणूनबुजून केलेले

दुर्लक्ष आणि स्वतःचा शोध घेण्यापासून स्वतःला परावृत्त करणे
आणि अशाच अनेक पळवाटा.
असा उलगडा आपला आपणच केला तर या जोहारी खिडकीची
गरजच भासणार नाही.

खरं बघायला गेले तर तीनशे वर्षांपूर्वी देहूच्या त्या सत्पुरुषाने
तरी वेगळे काय सांगितले होते?
"तुका म्हणे होय मनासी संवाद, आपुलाचि वाद आपणासी"

मन्दार